

KMETIJE KOT ČINITELJ IN JEDRA GOSPODARSKE IN SOCIALNE PREOBRAZBE HRIBOVskega SVETA

na primeru porečja Hudinje

Milan Natek*

IZVLEČEK

UDK 911.373:631.111(23)(497.12)

V članku so podrobno analizirani socioekonomski dejavniki obstoja in funkcioniranja samotnih kmetij v porečju Hudinje.

ABSTRACT

UDC 911.373:631.111(23)(497.12)

FARMS AS A FACTOR OF THE ECONOMICAL AND SOCIAL TRANSFORMATIONS OF THE MOUNTAIN AREA (ON THE CASE OF THE REIVER BASIN OF HUDINJA - SE SLOVENIA)

The article presents detailed analysis of socio-economic factors of existence and function of remote farms in the river basin of Hudinja - SE Slovenia

1. UVOD

Z nastankom in razvojem industrije in drugih dejavnosti se je pričela večstranska preobrazba podeželja. Industrijska in druga nekmečka naselja so postala s svojim proizvodnim potencialom pomembna gonilna sila gospodarskih in socialnih sprememb v pokrajini. Vzroki in spodbude za preoblikovanje podeželja so prihajali iz proizvodnih usmeritev, ki so terjale med drugim večjo koncentracijo delovne sile, kot pa dotlejše zvrsti in usmeritve kmetijstva. Z industrializacijo in urbanizacijo je postalo podeželje večnamenski prostor, in sicer s svojevrstnimi funkcijami, ki so vplivale na spremembo njegove fiziognomije.

V primerjavi z dolinsko-ravninskimi predeli so imela obljudena hribovska in gorska območja samosvoj razvoj. Praviloma so živela dlje časa v prometnem in gospodarskem zatišju. Neposredni vplivi večjih neagrarnih središč so jih ponavadi obšli. Do nedavna je ostala večina hribovskih območij odvisna od lastnega proizvodnega potenciala: polikulturenega in samooskrbnega kmetijstva, kmečkega prebivalstva in načina njegovega življenja. Kmetijstvo v hribovskih območjih ima številne ovire, ki so utemeljene v naravnih sestavinah okolja (prim: Melik, 1936, 396; Gams, 1960; Žumer, 1961, 7-9; Meze, 1980, 147-148; Vrišer, 1978, 291-293).

Nekdanje hribovsko kmetijstvo je bilo uglaseno s potrebami in zahtevami gospodinjstev kakor tudi z možnostmi in danostmi geografskega okolja. Kolikor bolj se je

* Dipl.geograf, strokovni svetnik, Geografski inštitut Anton Melik ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4/II., YU

povezovalo hribovsko kmetijstvo s svojimi neagrarnimi središči, toliko manj je bila njegova proizvodnja samooskrbna in polikulturna. V zadnjih treh desetletjih so postale neagrarne zaposlitve kmečkega prebivalstva v dolinskih naseljih, pa prodaja lesa in tržno usmerjena reja mesno-mlečne govedi tisti činitelj in spodbujevalec, ki korenito spreminja gospodarsko, socialno in pokrajinsko podobo hribovskega sveta.¹ Več o tem prim. Meze, 1986 in tam navedena literatura na str. 467-468.

Geografska značilnost hribovskega sveta je v redki in razpršeni obljudenosti, prometni zatišnosti, površinski razgibanosti in razčlenjenosti kmetijskega zemljišča, v značilni razporeditvi kmetijskih in gozdnih površin, v svojstveni podobi kmečkih domov itd. Samotne kmetije ali manjša gručasta naselja in zaselki so prevladujoča oblika poselitve hribovskega sveta (Melik, 1933, 132-134, 137-140; 1936, 536, 539-542; Ilešič, 1950, 98 in 102). Samotna hribovska kmetija, ki ima zemljiško posest v obliki odprtega ali zaprtega celka (Melik, 1936, 445-447; Ilešič, 1950, 85-93), je najmanjša, prostorsko osamljena socialna in gospodarsko-proizvodna enota ali celica. S svojimi pokrajinskimi in prebivalstvenimi značilnostmi ter raznovrstno proizvodno-gospodarsko usmerjenostjo pomeni enega izmed pomembnih in trajnejših vzdrževalcev in oblikovalcev kulturne pokrajine (Natek, 1989).

Hribovske samine so s svojim proizvodno-prebivalstvenim potencialom dragocen in nepogrešljiv člen v razvoju našega hribovskega sveta. V njihovem preoblikovalnem potencialu so osredotočene vse tiste pokrajinske sestavine, ki s svojimi raznovrstnimi učinki ter vzročno-vzajemnimi posledicami in odnosi odločujoče vplivajo na spremembe v pokrajini. Večina samin predstavlja tista vitalna žarišča, ki usmerjajo in vzdržujejo socialni in gospodarski razvoj hribovskega sveta. Ob tem je potrebno računati še z raznovrstnimi vplivi in učinki, ki prihajajo iz vseh bližnjih neagrarnih središč. V prepletanju navedenih silnic in učinkov se nezadržno spreminjata podoba in sestava hribovske (kmetijske) pokrajine.

2. GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI OBRAVNAVANEGA DELA POREČJA HUDINJE

Hribovski del Pohudinja uvrščamo v severovzhodno slovensko predalpsko hribovje, kamor segajo že nekateri subpanonski podnebni vplivi. Na jugu so Vitanjske Karavanke (Gams, 1959, 17); geološko sestavljene iz ozkih in podolgovatih pasov različno starih kamnin. Najbolj obljudena so območja iz miocenskih peščenjakov in konglomeratov, medtem ko je glavnina triadnih apnencev, iz katerih so najvišji vrhovi (Špik 1108 m, Štrukljev vrh 1226 m, Basališče 1272 m, Stenica 1091 m), prekrita z mešanimi in listnatimi gozdovi.

Povirni deli Hudinje razrezujejo južna pobočja Pohorja. Sestavljena so iz neprepustnih in silikatnih paleozojskih kamnin. S srednjeveško kolonizacijo, ki je segla do nadmorske višine (=nmv) okrog 1200 m, so bila obljudena v obliki samih sončna pobočja, na katerih ljudje vztrajajo še danes.

Med Pohorjem in Vitanjskimi Karavankami je v sklopu zgornjega Pohudinja še tretja pokrajinska enota, in sicer terciarno Vitanjsko-doliško podolje. Po njem so bile že v preteklosti speljane prometnice, ki so povezovalе alpske predele s panonskimi pokrajinami. (Podrobnosti prim.: Gams, 1959, 102; 1983, 45-46; Melik, 1957, 133; Ilešič, 1958, 109-110; Curk, 1978, 249, 250, 259 in 262).

V teh pokrajinskih enotah, ki s podnebneга vidika sodijo h klimatskim značilnostim Celovške kotline in savinjskega podnebneга rajona (Gams, 1972, 6-8) in dobivajo od 1100 do 1600 mm padavin letno, je bilo preučeniх 279 hribovskih domačij. Njihovi domovi so raztreseni od 530 do 1113 m in pripadajo 17 naseljem v občinah Celje, Slovenj Gradec in Slovenske Konjice.

V večina kmetij ima zemljiško posest v odprtih ali zaprtih celkih. Le na Paškem Kozjaku in njegovem obrobju je nekaj zaselkov, ki imajo obdelovalno zemljo v obliki prvotnih grud (prim. tudi Ilešič, 1950, 23 in 24; Melik, 1936, 450).

3. NEKATERE STABILNE GEOGRAFSKE PRVINE HRIBOVSKIH DOMAČIJ

Stabilne oziroma počasi se spreminjajoče prvine geografskega okolja so činitelj, ki nemalokrat odločilno vpliva na gospodarsko usmerjenost in trdnost domačij, pa na obliko in podobo hribovskega sveta. Med stabilnejše pokrajnotvorne dejavnike uvrščamo površinske, podnebne, pedološke, vodne in rastne razmere in značilnosti, nadmorsko višino domov in njihovega obdelovalnega zemljišča ter nagnjenost (strmino) kmetijske zemlje, ki je bila objektivna prepreka za hitrejšo uveljavitev kmetijske mehanizacije v hribovitih predelih (prim. tudi Ilešič, 1970, 10-13).

3.1. Nadmorska višina kmečkega doma

Selišča preučeniх kmetij so bila v povprečni nmv 745 m. Domovi so segali najvišje v naseljih Hudinja (v povprečju 894 m), Stranice (841 m) in Paka (819 m), najnižje pa v krajih na južnih pobočjih Paškega Kozjaka (Parož 600 m, Velika Raven 563 m) in Kislice (Lipa 599 m), ali na severni strani Stenice (naselje Stenica 601 m). Tudi pri

tem so opazne regionalne razlike: najvišja so bila selišča pohorskih kmetij (v povprečju 794 m), za 50 m nižje so stali domovi karavanških kmetij in skoraj 90 m pod njimi so bile stavbe v Doliškem podolju (658 m). Devetnajst domačij je imelo domove v nmv nad 1000 m: te so bile v glavnem osredotočene v povirju Hudinje in na južna pobočja Paškega Kozjaka. Edinole Karl (1033 m), ki obdeluje prisojne strani Krejanovega vrha (1082 m), je na severni strani osrednjega grebena Paškega Kozjaka.

3.2. Nadmorska višina obdelovalnega sveta

Spodnja meja sklenjenega obdelovalnega sveta sega od 530 do 1040 m. Najnižja je bila v Veliki Ravni (480 m), na Stenici (546 m) in v Parožu (545 m), najvišja na Hudinji (830 m), Strmcu nad Dobrno (792 m) in Stranicah (772 m). Pohorske kmetije so imele spodnji rob sklenjenega kmetijskega zemljišča v nmv 735 m, karavanške v nmv 681 m, domovi v Doliškem podolju pa v nmv 598 m.

Zgornja meja obdelovalne oziroma kmetijske zemlje je bila najvišja pri Sp. in Zg. Arnejcu (1165 m oz. 1170 m) na Strmcu, Ovčarju (1160 m) na Hudinji itd. V tem pogledu prednjačijo hudinjske (921 m), strmske (920 m), paške (845 m), brdske kmetije (835 m) itd. Pohorske kmetije so obdelovale zemljo v povprečju do nmv 820 m, karavanške do 782 m in hribovske domačije v Doliškem podolju do 686 m.

Višinska razlika med spodnjim in zgornjim robom kmetijske zemlje je pomembno krajevno določilo, v katerem se kaže razčlenjenost in kamninska zgradba površja, izraba zemlje, prometni upor, proizvodni stroški, mikroklimatske poteze in razlike itd. Skratka, v njej so zarisani številni pokrajinski in gospodarski elementi, ki učinkujejo na stopnjo gospodarnosti kmetijske proizvodnje in potrebnosti živega dela pri njenih usmeritvah, na fiziognomijo pokrajine itd.

Povprečna razlika med spodnjo in zgornjo mejo sklenjenega kmetijskega sveta je znašala na obravnavanem območju 93 m; najmanjša je bila pri pohorskih (85 m), največja pri karavanških domačijah (101 m). Znatne so te razlike med posameznimi naselji. Največji razpon med spodnjim in zgornjim robom posesti so imele kmetije na Strmcu (128 m), v Veliki Ravni (110 m) in Lipi (101 m), najmanjšega pa skomarske (73 m), zgornjeselške (75 m) in ljubniške domačije (76 m).

Povprečna aritmetična sredina kmetijske zemlje je bila v nmv 730 m, kar je za 15 m pod višino domov. V vseh treh delih obravnavane regije stoje domovi od 14 do 17 m nad povprečno višino njim pripadajočega zemljišča. Večina nekdanjih ornih površin je bila razmeščena v sredini posesti, medtem ko so travniki, senožeti in pašniki zavzemali obrobne in od domov oddaljene dele domačije.

3.3. Strmina kmetijske zemlje

je posebna značilnost, ki pomeni omejitveni dejavnik in zmanjšuje gospodarnejšo proizvodnjo v hribovskih predelih. Strmina kmetijske zemlje se povečuje praviloma z nadmorsko višino. Domačije do nmv 800 m obdelujejo zemljo s povprečnim naklonom od $15,3^\circ$ do $15,5^\circ$, vse višje ležeče kmetije imajo zemljo s povprečno strmino od $16,5$ do $16,9^\circ$.

Najbolj strmo posest na območju Vitanjskih Karavank imajo naselja (Stranice 20° , Parož $19,9^\circ$, Strmec $19,4^\circ$, Kozjak $19,2^\circ$ itd.) Najbolj položna je bila kmetijska zemlja na Breznu ($12,5^\circ$), Stenici ($13,3^\circ$), Paki ($14,2^\circ$), Hudinji (15°), v Ljubnici ($15,5^\circ$), Veliki Ravni ($15,6^\circ$) itd. Kmetije z najbolj strmimi kmetijskimi površinami so na širšem območju Paškega Kozjaka, in sicer v naseljih Kozjak (Gornji Golčar $28,2^\circ$, Lukež $26,9^\circ$), Srednji Dolič (Glažar $28,1^\circ$), Strmec nad Dobrno (Rebernik $26,1^\circ$, Štrukelj $25,7^\circ$, Sp. Marčič in Fridek 25°), Brdce in Parož. Edinole Konečnikova kmetija na Paki ($24,8^\circ$), ki ima dom v nmv 849 m, se more primerjati po strmini svojega sveta s karavanškimi domačijami.

Očitne so tudi razlike v strmini kmetijske zemlje med posameznimi predeli Pohudinja. Pohorske kmetije (v povprečju 15°) in domačije na širšem območju Vitanjskega podolja ($15,5^\circ$) so precej manj strme kot kmečka posest v predelih Vitanjskih Karavank ($16,3^\circ$). Povprečna strmina kmetijske zemlje v zgornjem Pohudinjju najbolj ustreza živinorejskemu tipu pašno-košnega sistema (prim. Meze, 1980, 147).

4. NEKATERE SOCIALNO-GOSPODARSKE IN PREBIVALSTVENE ZNAČILNOSTI

Gospodarska in prebivalstvena struktura, ki sestavljata proizvodni potencial hribovskih kmetij, odločata o njihovi proizvodni usmerjenosti in gospodarski trdnosti. Z elektrifikacijo, omrežjem gozdnih cest, vodovodnimi napeljavami, z mehanizacijo kmetijstva kakor tudi z zaposlitvijo v neagrarnih dejavnostih ter s primarno predelavo in prodajo lesa so bili ustvarjeni pogoji, ki zmanjšujejo razlike med kmetijami v Pohudinjju. Podoba je, da so velikost posesti in njena zemljiška struktura ter demografska oziroma socialna sestava prebivalstva ponovno postali dejavniki, ki soodločajo o današnji gospodarski podobi hribovskih kmetij.

4.1. Velikost kmetij in delež gozdov

Kmetije v Pohudinjju so merile v povprečju po 19,94 ha, od tega je odpadlo na gozd-

ove 11,39 ha ali 57 % posesti. V povprečju so bile največje kmetije na območju Vitanjskih Karavank (21,83 ha), nekaj manjše na Pohorju (18,63 ha) ter v naseljih Doliškega podolja (17,84 ha). Po naseljih so bile največje domačije v Zg. Lindeku (25,5 ha), Sr. Doliču (25,2 ha), na Strmcu (24,9 ha), Kozjaku (22,9 ha), Brdcah (22,7 ha), najmanjše na Stenici (14,5 ha), Stranicah (13 ha), v Ljubnici (15,2 ha) itd. Velikost kmetij praviloma narašča z višanjem nmv domov: domovom do 800 m je pripadalo po 18,8 ha zemlje, višje ležečim pa 22,5 ha. Ugotovljena je bila funkcijska povezanost med nmv domov in velikostjo kmetij: korelacijski koeficient za Pohudinje znaša $r = +0,54448$.

Gozdovi zavzemajo v povprečju okrog 57 % zemljiške posesti. Sorazmerno največ so jih imele kmetije v Zg. Selcih (73 %), Veliki Ravni (70 %) in Zg. Lindeku (69 %). Največji delež kmetijske in obdelovalne zemlje so imele kmetije v Sp. Doliču (51 %), Ljubnici (49 %), na Stenici (47 %), Skomarju (57 %). V sklopu zemljiške posesti so zavzemali gozdovi v Vitanjskih Karavankah 59,5 %, na Pohorju 56 % in 52,5 % na območju Doliškega podolja. Gozd je pomembna gospodarska postavka sleherne hribovske domačije. Brez njega so bile, ali pa so ga imele v izjemno majhnih površinah vseh 14 (ali 5 % kmetij) na območju zgornjega Pohudinja, ki so nastale ob agrarni reformi.

4.2. Gospodarstvo

V zadnjih petindvajsetih letih je razpadla polikulturalna in samooskrbna kmečka proizvodnja, v kateri je bilo namenjeno žitaricam največ njiv. Preusmerjeno poljedelstvo, ki je izgubilo nekdanjo veljavo, je namenjeno pridelovanju krompirja in drugih okopavin ter krmnih rastlin. Žita, v kolikor so se ohranila, zavzemajo majhne površine. V glavnem pridelujejo še pšenico in le redki sejejo ječmen, rž in oves ter tu in tam še ajdo.

S traktorizacijo kmetijstva se je spremenila sestava živine. Vole in konje kot vprežno in delovno živino je nadomestilo večje število krav - molznic in pitano govedo. Na gospodarstvo je prišlo v povprečju po 9 govedih, od tega 4 krave. Največ živine so imele kmetije na območju Doliškega podolja (13 glav), najmanj v Karavankah (6,5 glav), medtem ko so redili Pohorci po 10 glav odraslega goveda. Delež krav med govejo živino se je gibal od 42 % (hribovske kmetije na obrobju podolja) do 44 % (Pohorje in Karavanke). Prašičereja je namenjena domačim potrebam: kmetije v Vitanjskem podolju so imele po 4 odrasle svinje, pohorske domačije po 3,8 in na 10 karavanških domov je prišlo po 27 prašičev.

Mleko je prodajalo preko krajevnih zbiralnic 59 kmetij, ki so ga leta 1986 in 1987

oddale po 6.400 l na leto. Samo ena osmina karavanških domačij je bila usmerjena v redno prodajo mleka; letno so ga oddale po 7.200 l. V Doliškem podolju je ena petina kmetij prodajala mleko, in sicer po 5900 l; tretjina pohorskih kmetij je oddala zbiralnicam po 6.200 l mleka na leto.

Tri četrtine obravnavanih domačij je dobivalo dohodek od reje in prodaje govejih pitancev in telet. V povprečju je 10 kmetij prodalo po 22 govejih pitancev: največ na Pohorju (24 glav) in v Doliškem podolju (25 glav), najmanj v Karavankah (20 goved). Celo 85 % doliških in pohorskih kmetij je redilo in prodajalo pitano govedo, med karavanškimi domačijami le 65 % gospodarstev.

Les je druga postavka, na kateri slonita obstoj in razvoj večine kmetij v Pohudinja. Kmetije z gozdovi so imele v povprečju 32,2 m³ letnega etata. Največ so ga imele domačije v Srednjem Doliču (60 m³), na Kozjaku (43 m³) in Skomarju (40 m³) pa na Hudinji (39 m³), Paki (35 m³) itd. Po 100 m³ in več letnega etata je imelo 11 domačij, in največ jih je bilo z območja Vitanjskih Karavank. Toda v povprečju so imele karavanške domačije najmanjši letni etat (31 m³), le za spoznanje višjega so imele pohorske (34 m³) kakor tudi kmetije na območju Doliškega podolja (36 m³). V zadnjih dveh letih niso sekali lesa pri 17 kmetijah.

Traktorje je imelo 77 % hribovskih kmetij. Z njimi je obdelovalo zemljo 83 % pohorskih domačij, v drugih dveh območjih pa tri četrtine gospodarstev. Prva dva traktorja so dobili leta 1965. Do leta 1970 so imele traktorje 4 kmetije, v desetletju 1971-80 jih je dobilo 142 gospodarstev in v 80. letih še 70 domačij. Traktorizacija kmetijstva je bila različno intenzivna v posameznih predelih Pohudinja. Četrtnina pohorskih in petina karavanških ter doliških kmetij je dobila prve traktorje v letih 1971-75, v naslednjem petletju, ko je bilo uvajanje kmetijske mehanizacije najintenzivnejše, je kupilo traktorje 44 % pohorskih, 58 % podoljskih in 38 % karavanških kmečkih gospodarstev. V 80. letih je pripeljalo traktorje na dvorišča 27 % pohorskih, 22 % podoljskih in 41 % karavanških kmetov.

Silos za spravilo živinske krme so nov element v okviru kmečkih domov in kažejo na tehnološko prenovo pridobivanja in skladiščenja krme, obenem pa kažejo na začetno preusmeritev kmetijstva. Leta 1987 je imelo silose 61, t.j. 22 % kmetij, od tega jih imata ena petina pohorskih in karavanških domačij in 31 % hribovskih domov na obrobju Doliškega podolja. Prvi silos so postavili pri Megliču na Stenici okrog leta 1960. Polovica silosov je bila postavljena v obdobju 1981-85; v tem pogledu ni večjih razlik med predeli zgornjega Pohudinja. Četrtnina pohorskih kmetij je dobila silose v letih 1976-80 in četrtnina po letu 1985. Slaba četrtnina domačij v podolju je postavila silose do leta 1975 ali v obdobju po 1985. Več kot polovica karavanških domov ima silose iz let 1981-85, dobra tretjina pa iz druge polovice 80. let.

Leta 1987 je mineralna gnojila uporabljalo 70 % kmetij, in sicer v povprečju po 1.150 kg. Z njim je dognojevalo posevke in travnike 82 % domačij v Doliškem podolju, 74 % pohorskih in 62 % karavanških kmetij. Največ gnojila so potrošile podoljske domačije (1384 kg), v drugih dveh območjih pa petino manj (1080 kg). Na 1 ha kmetijske zemlje je prišlo v Pohudinju 95 kg umetnih gnojil, od tega 134 kg/ha na območju Doliškega podolja, 97 kg/ha na Pohorju in 77 kg/ha v Karavankah.

4.3. Prebivalstvo

Leta 1987 je živelo na 279 pohudinskih kmetijah in na domovih v porečju levih pritokov Pake 1.354 prebivalcev, od tega 50,2 % moških. Največ ljudi so imele domačije na Skomarju (po 6 oseb), v Ljubnici (5,5), Parožu (5,4), Veliki Ravni (5,2), Zg. Lindeku in na Paki (po 5 oseb). Najmanj obljudene so bile kmetije v Zg. Selcih (4 osebe), na Stenici in Stranicah (4,3), Kozjaku (4,5), Hudinji (4,6) itd. Največ ljudi je živelo na pohorskih kmetijah (v povprečju po 5 oseb), le nekaj manj na karavanških (4,8) in v podoljskih domovih (po 4,65 ljudi).

Med prebivalstvom na kmetijah je bilo 61 % aktivnega, od tega polovica moških. V tem pogledu ni večjih razlik med posameznimi predeli zgornjega Pohudinja. Skoraj ena tretjina aktivnega prebivalstva je delala v neagrarnih dejavnostih. Najbolj deagrarizirane so bile karavanške domačije (37,3 %), medtem ko je odhajalo s pohorskih domov na delo izven kmetij samo 26 % za delo sposobnega prebivalstva. Med nekmečkimi zaposlenci so prevladovali moški, in sicer z dvema tretjinama.

Na pohudinskih kmetijah sta delala v povprečju po dva človeka. Največ kmečkih delavcev so imele pohorske domačije (po 2,3 osebe), vse druge znatno manj (po 1,8 ljudi). Med kmečko delovno silo so prevladovale ženske in le z dvema petinama so bili zastopani moški.

Čistih kmečkih domačij je bilo 42 %: največ na Pohorju (51,5 %), najmanj v naseljih Vitanjskih Karavank (35 %) in dve petini na širšem območju Doliškega podolja. Tri desetine kmetij smo uvrstili med polčiste in eno petino v skupino mešanih gospodarstev; slednjih je bilo največ v podolju (25 %) in v Karavankah (24 %), najmanj v pohorskem Pohudinju (11 %). Ena dvanajstina kmetij je imela dohodke iz nekmečkih pokojnin, kar kaže na sorazmerno zgodnjo deagrarizacijo obravnavanega ozemlja.

Danes so skoraj vse domačije povezane s cestami. Zato tudi ni več tako očitnih razlik med številom zaposlenih, kot so bile v preteklosti. Na nekmečko zaposlitev praviloma ne vplivata ne oddaljenost in ne velikost kmetije, temveč številčna in starostna sestava prebivalcev v posameznih družinah. Velenje, Vitanje, Zreče, Slovenske Konjice, Celje in še nekatera druga središča privabljajo ljudi iz zgornjega Pohudinja in jim odmerjajo precejšen del njihovega vsakdanjega kosa kruha.

5. SKLEP

Gospodarska in socialno-prebivalstvena sestava opozarjata, da je večina kmetij v koreniti proizvodni prenovi: stare oblike kmetovanja izginjajo, ali pa se stapljajo s tržno usmerjeno proizvodnjo. Hribovska območja s številnimi posebnostmi terjajo specifične posege v preoblikovanje obstoječe gospodarske in socialne strukture. Naravno-geografske danosti in prilike omejujejo, obenem pa opredeljujejo njihovo proizvodno usmerjenost. Ob opuščanju polikulturalnega poljedelstva je nevarnost, da bodo postali hribovski predeli preveč enostransko usmerjeni, in sicer v domeni ekstenzivne živinoreje. Organizirana kmetijska celična proizvodnja, ki je značilna za celke in zaselke, podpira prenekatero ukrepe in prizadevanja tudi na področju varstva okolja in sploh ohranjanja kulturne pokrajine. Kajti hribovska kmetija je gospodarsko-socialna enota - celica, ki je s svojo proizvodnjo, prebivalstvenim potencialom in z vsem drugim neposredno vključena v vsakdanji pokrajinski utrip; le ta se kaže v načinu življenja in v spremembah podobe hribovskega sveta.

Večina kmetij je premajhna, da bi zmogle preživljati gospodarje in njihove družine. Kolikor bolj se bodo uveljavile tržno usmerjene in mehanizirane kmetije, toliko močnejša bo deagrarizacija kmečkega prebivalstva. Pričakovati je, da se bodo v obljudenih hribovskih predelih čedalje bolj prepletali vplivi in učinki dela in življenja kmečkih in vseh drugih zaposlencev, ki bodo vključeni v čedalje močnejše tokove dnevnega vozaštva. Na hribovskih kmetijah prevladuje precejšen delčlj domačega prebivalstva. Šele s cestami so se odprle možnosti, da nastajajo ob njih novi domovi v nekmetijstvu zaposlenega prebivalstva. V tem je porok, da prihaja do različnega pokrajinskega izvora prebivalcev, kar vnaša v pokrajino nove možnosti njenega razvoja. Ostarela kmečka gospodinjstva niso sposobna preusmeriti kmečkih gospodarstev, pač pa varujejo in negujejo podedovane oblike in načine kmetovanja (Makarovič, 1982, 321-322). Večina novosti je prišla in se je uveljavila na hribovskih kmetijah z mladimi, predvsem domačimi gospodarji.

Današnja preobrazba hribovskega sveta je odvisna od usmerjenosti in proizvodne uspešnosti kmetij ter socialne in demografske sestave prebivalstva. Podoba je, da sili čedalje bolj v ospredje gmotne razmere kmečkih gospodarstev in njihovih gospodinjstev. Te so ob ustreznem prebivalstvenem potencialu tista sila, ki nezadržno spreminja hribovski svet. V tej vsakdanji prenovi gospodarstva, prebivalstva in domov oziroma celotnih naselij postaja podeželje z vsemi svojimi pokrajinskimi sestavinami čedalje pomembnejši in večnamenski prostor.

LITERATURA

1. Curk, J., 1978, Cestno omrežje na slovenskem Štajerskem v prvi polovici 19. st. - ČZN, 49, nova vrsta 14, št. 2, str.238-268, Maribor.
2. Gams, I., 1959, Pohorsko Podravje. Razvoj kulturne pokrajine. Ljubljana.
3. Gams, I., 1960, O višinski meji naseljenosti, ozimine, gozda in snega v slovenskih gorah. - Geografski vestnik, XXXII.- Melikov zbornik, str. 59-69, Ljubljana.
4. Gams, I., 1972, Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije. - Geografski obzornik, XIX., št. 1, str. 1-9, Ljubljana.
5. Gams, I., 1983, Geografske značilnosti Slovenije. Ljubljana.
6. Ilešič, S., 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana.
7. Ilešič, S., 1958, Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. - Geografski vestnik, XXIX-XXX., str. 83-140, Ljubljana.
8. Ilešič, S., 1970, Vloga koroške regije v slovenskem prostoru- Jugovzhodna Koroška, str. 9-25, Ljubljana.
9. Makarovič, M., 1982, Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi. Ljubljana.
10. Melik, A., 1933, Kmetska naselja na Slovenskem. - Geografski vestnik, IX., str. 129-165, Ljubljana.
11. Melik, A., 1936, Slovenija. Geografski opis. 2. zvezek, Ljubljana.
12. Melik, A., 1957, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana.
13. Meze, D., 1980, Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem. - Geografski vestnik, LII., str. 145-154, Ljubljana.
14. Meze, D., 1986, Nekaj splošnih ugotovitev o hribovskih kmetijah na Slovenskem. - Raziskovalec, 16, str. 464-468, Ljubljana.
15. Natek, M., 1989, Vloga prebivalstva pri ohranjanju in spreminjanju geografskega okolja na območju Mežiške doline in jugovzhodnega Pohorja. - Prispevek na 13. kongresu geografov SFRJ v Prištini.
16. Vrišer, I., 1978, Regionalno planiranje. Ljubljana.
17. Žumer, L., 1961, Gorski gospodarski prostor. - Ekonomska revija, XII., št. 1, str. 6-26, Ljubljana.

FARMS AS A FACTOR OF THE ECONOMICAL AND SOCIAL TRANSFORMATION OF THE MOUNTAIN AREA (ON THE CASE OF THE RIVER BASIN OF HUDINJA - SR SLOVENIA)

The treated territory of the upper river basin of Hudinja consists of three regions: in the north the Pohorje Mountains, as the outmost eastern part of the Central Alps in Slovenia is to be found. In the south there are the Vitanje Karavanke Mountains or the Konjice Mountains, between them in the direction east-west the Vitanje-Dolič valley with the tertiary rocks is situated. The Pohorje slopes consist of the impermeable and silicated paleozoic rocks. The eastern or the Vitanje Karavanke Mountains are composed of the triassic limestones and dolomites, as well as of tertiary sandstones and conglomerates.

In the upper part of the Pohudinje area the alpine and pre-alpine climatic influences with the sub-panonian characteristics interlace. The territory receives from 1000 to 1600 mm precipitation per year, the mean annual temperatures are between 8 deg. and 9,5 deg. C.

The mountain areas of Pohudinje were settled in the Middle Ages. In the settlement there are the isolated mountain farms with the land tenure in the enclosures. On the southern slopes of the Karavanke the clustered hamlets are also to be found, which have their fields in the "clods" (champs en blocs). The old roads, some of them had built in the Roman period, connected the Alpine and pre-Alpine regions with the Panonian regions. They were leading along the Hudinja and Vitanje valleys.

The large economic and administrative centres of upper river basin of Hudinja are located on its margin. Only Vitanje is to be found in the middle of the treated territory. With its central position and with the development of the iron-works, with the manufacture and sale of wood, Vitanje became the heart of the recent time due to the influences and economical stability of some larger places, which are located on the margin of the territory under consideration (Velenje, Celje, Zreče, Slovenske Konjice). All these caused a rapid deagrarization of the agricultural population and depopulation of the mountain area.

In the treaties 279 mountain farms were analysed. The house of the examined farms are situated at the altitude above sealevel from 530 to 1113 m. In this altitude difference the whole geographical picture of the mountain farming is delineated.

Some stable geographical elements of the mountain farms are characterized in detail. They have decisively influenced the orientation of the production and the economic stability of the farms. Among the regional farming factors are the relief,

climatic, pedologic, water and the vegetation characteristics, as well as the altitude above sea level of the farm houses and of the agricultural land, and the gradient of the rural surfaces.

The lower limit of the cultivable land is at the altitude from 530 to 1040 m; its average altitude is 683 m. The average upper limit of the agricultural surface was 776 m. The difference between the lower and upper limits of the cultivated land was on the average 93 m. The whole picture and the problems of the mountain agriculture can be seen in the dissected relief, lithological structure, way of land use, traffic and production expenses, and in the microclimatic differences etc. The result of the mentioned factors is shown in the stage of the economy and the agricultural production.

In the upper Pohudinje area the land tenure increased with the altitude above sea level. The average gradient of the cultivable land was from 15,3 deg to 16,9 deg. The size of the farms was on the average 19,94 ha. - the forest occupied 58 per cent of the surface. Nowadays the cattle breeding and the forestry are two main branches, which give to the farmers the material basis for their existence and further development. The cattle are being bred for milk and meat meant for market. The autarchic oriented farming, which had been polycultural, being to decay in the sixties of this century. The greater part of the fields were abandoned and changed into the meadows and pastures.

After 1965 the agricultural mechanization was also introduced into the mountain area. The horses and oxen were replaced by tractors. In the Pohudinje area almost 75 per cent of the farms have the tractors. The building of silos, for the cattle food, started in the seventies of this century. At the present, 22 per cent of the treated farms have the silos.

In 1987 on the 279 farms lived 1.354 inhabitants - 50,2 per cent of them were men. Among the inhabitants living on the farms 61 per cent were active - one third of them worked in non-agrarian activities. Among the active agricultural population prevailed women (60 per cent), among those employed in non-agrarian activities prevailed men (67 per cent).

The author's opinion is that it is necessary, first of all, to know all the geographical characteristics of the treated territory, before any plan is made for its development. The farms with all the economical and population potentials could indirectly influence further development of the mountain areas.